

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра соціально-економічних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Державний фінансовий контроль»
вибіркових компонент
освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти

262 Правоохоронна діяльність (правоохоронна діяльність)

за темою – «Загальна характеристика фінансового контролю»

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 08.07.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-економічних дисциплін
Протокол від 25.06.2024 № 23

Розробник:

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС, кандидат економічних наук Парфентій Л.А.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування Навчально-наукового інституту бізнесу, економіки та менеджменту Сумського державного університету, кандидат економічних наук, доцент Кравченко О.В.
2. Заступник директора Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент Ващенко С.С.

План лекції

1. Сутність фінансів. Контрольна функція фінансів.
2. Поняття фінансового контролю та принципи його здійснення.
3. Види фінансового контролю.
4. Методи фінансового контролю.

Рекомендована література:

Нормативна

1. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 26 січня 1993 року № 2939-XII / Верховна Рада України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>. – Законодавство України.

Основна

2. Басанцов І. В. Державний фінансовий контроль: регіональні аспекти. – К. : Видавництво «Корпорація», 2006.
3. Бутинець Ф.Ф., Бардаш С.В., Малюга Н.М., Петренко Н.І. Контроль і ревізія. 2-ге вид. Підручник для студентів ВУЗів. – Житомир: ЖІТІ, 2009. – 512 с.
4. Вітвицька Н.С., Кузьмінська О.Е. Контроль і ревізія: Навч.-метод. Посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2010. – 166 с.
5. Германчук П. К. Державний фінансовий контроль: ревізія та аудит / П. К. Германчук, І. Б. Стефанюк, Н. І. Рубан та ін. – К. : НВП «АВТ», 2004. – 424 с.
6. Гребень С. Є. Види, форми та методи державного фінансового контролю: сутність та принципові відмінності. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 22. С. 103–108.
7. Гуцаленко Л. В. Державний фінансовий контроль : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл] / Л. В. Гуцаленко, В. А. Дерій, М. М. Коцупатрий. – К. : ЦУЛ, 2009. – 424 с.
8. Державний фінансовий контроль : Підручник / С. О. Булгакова, В. Г. Барановська, Л. В. Єрмощенко та ін.; за ред. А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 303 с. (Інтегр. навч.-атестац. комплекс).
9. Дікань Л. В. Контроль і ревізія. Навчальний посібник. / Л. В. Дікань, Н. Ф.Чечетова, Н. В.Синюгіна. – Х. : ВД «ИНЖЕК», 2009. – 256 с.
10. Дікань Л. В. Фінансовий контроль: теорія та методологія : монографія / Л. В. Дікань, Ю. О. Голуб, Н. В. Синюгіна; Харк. нац. екон. ун-т. - Х., 2009. - 92 с.
11. Дрозд І. К. Державний фінансовий контроль : навч. посіб. / І. К. Дрозд, В. О. Шевчук. – К. : Імекс-ЛТД, 2007. – 304 с.
12. Дудко В. П. Державний фінансовий контроль : підручник / В. П. Дудко. – 2-ге вид., перер. та доп. – Чернівці : Прут, 2008. – 624 с.
13. Іванова І. Державний фінансовий контроль. Парадигми розвитку: монографія. / І. Іванова. – К. : Академвидав, 2010. – 168 с.
14. Піхоцький В. В. Ефективність фінансового контролю та державного аудиту для забезпечення фінансово-економічної стійкості держави / В. Ф. Піхоцький, В. В.

Рисін, А. М. Любенко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики. - 2019. - № 28. Том 1. - С. 205-215.

15. Табенська Ю. В. Реалії функціонування системи державного фінансового аудиту в Україні / Ю. В. Табенська // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. - 2019. - Вип. 1. - С. 174-183. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2019_1_17.
16. Чумакова І.Ю. Державний фінансовий контроль : Підручник / Чумакова І.Ю., Шульга Н.В.; За заг. ред. О.А. Петрик. – К.: КНЕУ, 2013. – 412, [4] с.
17. Хмельков А. В. Державний фінансовий контроль : навчальний посібник/ А.В. Хмельков. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 548 с.
18. Хом'як Р.Л., Станасюк Н.С. Контроль і ревізія: Навч. посібник. — Вид-во «Магнолія 2006». — Львів, 2011. — 314 с.

Додаткова

19. Александров В. Т. Планування, облік, звітність, контроль у бюджетних установах, державне замовлення та державні закупівлі / В. Т. Александров, О. І. Ворона, П. К. Германчук, О. І. Назарчук, П. Г. Петрашко, С. М. Рубльова, І. Б. Стефанюк, Н. І. Сушко, О. О. Чечуліна. – Київ : НВП «АВТ», 2004. – 528 с. (Інтегрований навчально-атестаційний комплекс).
20. Аудит в Україні. Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту. / За ред. проф. Немченко В. В., Редько О. Ю., Підручник. – К. : ЦУЛ, 2012. – 536 с.
21. Вітвицька Н.С. Державний фінансовий контроль: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Н. С. Вітвицька, І. Ю. Чумакова, М. М. Коцупатрий, М. Т. Фенченко. – К. : КНЕУ, 2003. – 408 с.
22. Внутрішній контроль та аудит у секторі державного управління України та європейський досвід / П. П. Андрєєв, О. О. Чечуліна, Ян ван Тайнен, М. Г. Тимохін та ін. – К. : Кафедра, 2011. – 120 с.
23. Державний фінансовий аудит: методологія і організація: монографія / [Є. В. Мних, М. О. Никонович, Н. С. Барабаш та ін.]; за ред. Є. В. Мниха. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 319 с.
24. Дікань Л. В. Державний аудит: навчальний посібник / Л. В. Дікань, Ю. О. Голуб, Н. В. Синюгіна. - К.: Знання, 2011. - 503 с.
25. Дікань Л.В. Система фінансового контролю в Україні: сучасний стан організації та перспективи розвитку : монографія / Л. В. Дікань, Ю. О. Голуб, Н. В. Синюгіна, Н. М. Шульга, Т. В. Мултанівська, Т. С. Воїнова; Харк. нац. екон. ун-т. - Х., 2010. - 96 с.
26. Дікань Л. В. Фінансово-господарський контроль: навч. посіб. / Л. В. Дікань. – К. : Знання, 2010. – 395 с.
27. Живко З.Б. Контрольно-ревізійна діяльність: навч. посібник / З.Б. Живко, І.О. Ревак, М.О. Живко. - К.: Алерта, 2012. - 496 с.
28. Найдено О. Є. Податковий контроль : навчальний посібник / Найдено О. Є. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 224 с.
29. Шевчук О.А. Державний фінансовий контроль бюджетних установ: навч. посіб. / О.А. Шевчук. – К.: КНТУ, 2007. – 216 с.

Текст лекції

1. Сутність фінансів. Контрольна функція фінансів

Державна діяльність, що є предметом фінансово-правового дослідження має одну спільну ознаку - це фінанси. Виникнення фінансів відбувалося в умовах переходу від натурального господарства до регулярного товарно-грошового обміну і було тісно пов'язане з розвитком держави і його потреб в ресурсах.

Однією з головних ознак фінансів є їх грошова форма, яка відображає фінансові відносини через реальний рух грошових коштів. Реальний рух грошових коштів відбувається на другій і третій стадіях відтворювального процесу - в розподілі і обміні.

Умовою функціонування фінансів є наявність грошей, а причиною появи фінансів служить потреба суб'єктів господарювання і держави в ресурсах, що забезпечують їх діяльність.

Фінанси незамінні тому, що дозволяють використовувати результати виробництва в споживанні, та забезпечувати у сфері господарювання задоволення постійно змінних відтворювальних потреб. Це відбувається за допомогою формування грошових фондів цільового призначення. Розвиток суспільних потреб приводить до зміни складу і структури грошових (фінансових) фондів, які формують, використовують та розпоряджаються ними суб'єкти господарювання.

За допомогою державних фінансів відбувається регулювання масштабів суспільного виробництва в галузевому і територіальному аспектах, захист навколишнього середовища і задоволення інших суспільних потреб.

Фінанси об'єктивно необхідні, оскільки обумовлені потребами суспільного розвитку. Держава може, враховуючи об'єктивну необхідність фінансових відносин, розробляти різні форми їх використання: вводити або відмінати різні види платежів, змінювати форми використання фінансових ресурсів і т.д. Держава не може створювати те, що об'єктивно не підготовлене ходом суспільного розвитку. Вона встановлює тільки форми прояву об'єктивно назрілих економічних відносин за допомогою права.

Отже, фінанси - це система економічних відносин, які пов'язані з формуванням, утворенням, розподілом (перерозподілом), і використанням фінансових ресурсів.

Суб'єктами фінансових відносин виступають: держава в особі уповноважених органів влади і управління, що діють в різних сферах матеріального виробництва, підприємства і установи різних організаційно-правових форм діяльності, органи місцевого самоврядування, громадські організації, суспільні утворення, громадяни й населення країни. Взаємодія суб'єктів фінансових відносин здійснюється при формуванні, розподілу, використанні матеріальних благ у процесі відтворення і проявляється в основному через рух відповідної грошової маси від низових ланок виробництва до центру і навпаки. Для управління цими відносинами держава створює відповідну правову базу.

Розглядаючи фінанси як одну із економічних категорій, пов'язану з іншими економічними категоріями, такими як гроші, вартість, доходи, прибуток, собівартість та інші, необхідно визначити два важливих положення.

По-перше, фінансові відношення не тотожні грошовим відношенням, які є значно вужчим поняттям. Фінансові відношення – це значно ширше поняття, оскільки використовують гроші як інструмент формування відносин держави, її територіальних підрозділів, підприємств, організацій та населення у фінансових сферах.

Гроші - це загальний еквівалент вартості товарів та послуг, а фінанси — економічний елемент розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту та національного доходу.

По-друге, матеріальним носієм фінансових відносин виступають фінансові ресурси. Приналежність фінансових ресурсів конкретному суб'єкту господарювання та державі дає можливість розмежувати їх від грошей населення, наприклад між фінансами підприємства та заробітною платою.

Державні фінанси – це грошові відносини з приводу розподілу і перерозподілу вартості суспільного продукту і частини національного багатства, пов'язані з формуванням фінансових ресурсів, які знаходяться у розпорядженні держави та її суб'єктів і які використовуються на витрати з розширення виробництва, задоволення соціально-культурних потреб суспільства, потреб оборони і управління та інші. Отже, державні фінанси - це система грошових відносин, яка виникає разом з державою і нерозривно пов'язана з її існуванням. Стан приватних фінансів залежить від законів ринкової економіки. Приватні особи не можуть у примусовому порядку забезпечити власні доходи, і відповідно, можуть виявитися неспроможними виконати власні зобов'язання.

Публічні фінанси - це система суспільних відносин з приводу формування, розподілу та використання фінансових ресурсів для задоволення матеріальних потреб держави в цілому, її органів та установ, та органів місцевого самоврядування. Існує думка про необхідність заміни у фінансовому праві (як галузі публічного права) категорій «державний інтерес», «державні видатки», «державні фонди» на більш об'ємні категорії «публічний інтерес», «публічні видатки», «публічні фонди» у визначеннях фінансової діяльності держави, предмета фінансового права та грошових фондів, які охоплюються ним.

Суть фінансів концентровано виражена у виконанні ними таких функцій:

1. Розподільчої.
2. Контрольної.
3. Стимулюючої.

Об'єктами дії розподільчої функції фінансів виступає грошова форма вартості валового суспільного продукту і частина національного багатства. На основі даної функції:

- здійснюється заміщення вартості спожитих засобів виробництва і утворення первинних доходів у вигляді прибутку, нарахувань на соціальне страхування, утворення резервних і страхових фондів;

- забезпечуються загальнодержавні потреби, формуються ресурси на утримання і розвиток невиробничої сфери, здійснюється внутрігалузевий, міжгалузевий і міжрегіональний розподіл національного доходу.

При формуванні та регулюванні фінансових ресурсів, держава здатна активно впливати на складання оптимальних пропорцій між нагромадженням і споживанням, виробничою та невиробничою сферами, підрозділами суспільного

виробництва, окремими галузями народного господарства та адміністративно-територіальними утвореннями.

Контрольна функція фінансів виникає з розподільчої і пов'язана з нею. Вона передбачає здійснення перевірки дотримання суб'єктами господарювання порядку акумулювання і використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів суспільною призначення та виконання фінансових зобов'язань перед державою. Через фінансове законодавство держава регламентує і регулює процес нарахування, отримання, зміну і відміну платежів у бюджет та позабюджетні фонди, фінансову діяльність всіх суб'єктів господарювання.

Стимулююча функція фінансів спрямована на підвищення ефективності виробництва, на створення достатніх умов для проведення режиму економії, піднесення продуктивності праці і якості продукції. Будь-яке порушення цієї функції негайно підриває економічну і соціальну стабільність суспільства, провокує економічно невиправдане зростання цін, спад виробництва і інфляцію.

2. Поняття фінансового контролю та принципи його здійснення

Контроль відносять до загальних функцій управління, а контрольна діяльність є однією з найважливіших функцій державного управління. Фінансовий контроль є способом встановлення правопорядку і законності у сфері фінансової діяльності. Фінансовий контроль властивий усім етапам фінансової діяльності.

Фінансовий контроль є діяльністю органів публічної влади і їх посадовців, установ, підприємств та громадських організацій по забезпеченню законності, фінансової дисципліни і доцільності в процесі мобілізації, розподілі і використанні централізованих і децентралізованих грошових фондів і пов'язаних з ними матеріальних коштів.

Здійснення фінансового контролю відбувається на основі принципів. До таких відносяться принципи:

- 1) законності;
- 2) об'єктивності;
- 3) поєднання публічних та приватних інтересів;
- 4) розмежування контрольних повноважень між суб'єктами;
- 5) повноти охоплення об'єкту контролю; тобто, розповсюджуються на підприємства всіх форм власності, як на погано працюючі підприємства, так ті що мають позитивні результати господарській діяльності;
- 6) достовірності інформації на основі котрої проводиться контроль;
- 7) безперервності та систематичності;
- 8) превентивності контрольних дій, задля запобігання відхилень від установлених фінансово-правовими нормами приписів;
- 9) обґрунтованість;
- 10) плановості та строкості;
- 11) дієвості, ефективності та результативності;
- 12) оперативності;
- 13) цілеспрямованість;
- 14) безпосередність;
- 15) гласності контрольних дій (за винятком окремих напрямків контролю);
- 16) відповідальності за наслідки контрольних дій.

Виходячи зі змісту фінансовий контроль має особливості:

1) здійснюється відносно спеціального об'єкту, а саме централізованих і децентралізованих грошових фондів держави та органів місцевого самоврядування;

2) включає контроль за фінансовою дисципліною під якою розуміють чітке дотримання всіма учасниками фінансової діяльності встановлених приписів щодо порядку формування, розподілу і використання централізованих і децентралізованих грошових фондів. Так, фінансовий контроль здійснюється переважно за грошовими коштами, проте може бути пов'язаним і з матеріальними ресурсами. Матеріальні ресурси можуть використовуватися як об'єкт визначення грошових обов'язків (об'єкт майнових податків), або як засіб забезпечення грошових зобов'язань (наприклад, реалізація майна для погашення грошових зобов'язань). Вимоги фінансової дисципліни обов'язкові і для органів державної влади та місцевого самоврядування.

3) характеризується цілеспрямованістю на об'єкт контролю, зокрема, для забезпечення дотримання цільового характеру руху грошових фондів і нецільове їх витрачання обмежено імперативними заборонами.

4) державний фінансовий контроль здійснюється спеціальними суб'єктами, наділеними повноваженнями в сфері фінансового контролю.

Фінансовий контроль реалізується з метою забезпечення законності у процесі здійснення фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування. Виходячи з мети здійснення фінансового контролю під час його проведення виконуються наступні завдання:

- перевірка правильності й ефективності використання публічних грошових фондів;

- перевірка своєчасності і повноти виконання фінансових зобов'язань перед державою та органами місцевого самоврядування;

- забезпечення збереження грошових коштів і матеріальних ресурсів держави та органів місцевого самоврядування;

- перевірка виконання покладених на органи державної влади і місцевого самоврядування обов'язків з формування, розподілу та використання грошових фондів;

- перевірка дотримання правильності здійснення фінансових операцій;

- виявлення та усунення порушень фінансової дисципліни;

- попередження порушень законності у сфері фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування;

- забезпечення відшкодування матеріального збитку завданого державі чи органам місцевого самоврядування;

- виявлення винних осіб у вчиненні правопорушень у сфері фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування і притягнення їх до відповідальності;

- підвищення ефективності виробництва виявлення внутрішніх резервів підприємств, з'ясування можливостей більш економного використання матеріальних ресурсів та грошових коштів.

Фінансовий контроль як процес діяльності, складається з сукупності взаємодіючих елементів, що в науці також називається механізмом фінансового контролю.

До таких елементів відносять:

1) об'єкт контролю – процеси формування, розподілу і використання централізованих і децентралізованих грошових фондів публічного характеру. Об'єктом фінансового контролю є переважно грошові відносини, що виникають під час руху публічних грошових ресурсів, а також матеріальні, трудові, природні та інші ресурси, що лежать в основі визначення фінансових обов'язків суб'єктів. Предметом фінансового контролю є первинна документація (наприклад, бухгалтерські звіти, кошториси, баланси), що містять відомості про фінансово-господарську діяльність контролюваного суб'єкта та свідчить про рух контрольованих грошових фондів та підтверджує його;

2) контрольований суб'єкт – підприємства, установи, організації, фізичні особи, діяльність яких пов'язана з рухом публічних грошових фондів і у яких виникають обов'язки передбачені імперативними приписами щодо формування подібних фондів. Серед суб'єктів фінансового контролю розрізняють суб'єктів, які контролюють та суб'єктів, яких контролюють;

3) контролюючий суб'єкт – спеціальні державні органи, що наділені повноваженнями в сфері фінансового контролю та громадські організації, аудиторські компанії та аудитори. Суб'єктами державного фінансового контролю в деяких випадках можуть бути недержавні суб'єкти, що діють від імені і за дорученням держави;

4) мета фінансового контролю – забезпечення законності у процесі здійснення фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування.

5) контролюючий процес — діяльність контролюючих суб'єктів із застосування ними методів і способів контролю, спрямованих на досягнення мети контролю;

6) методи контролю – прийоми і способи його здійснення щодо відповідних елементів об'єкту контролю, дій контрольованих суб'єктів, їх відповідності встановленим нормам. Методикою фінансового контролю є конкретні прийоми і способи здійснення конкретних дій при реалізації фінансового контролю.

3. Види фінансового контролю

Фінансовий контроль є досить різноманітним. Його здійснення є компетенцією широкого кола державних органів та громадськості. Виходячи з цього фінансовий контроль можна підрозділити на державний та громадський. Крім того, окремо виділяють міжнародний фінансовий контроль, здійснюваний міжнародними організаціями, наприклад, МВФ.

У теорії фінансового права визначено різні критерії класифікації фінансового контролю.

На основі викладеного вище можна запропонувати наступну класифікацію фінансового контролю.

1. Залежно від часу проведення:

– попередній фінансовий контроль проводиться до здійснення операцій, дій, пов'язаних з рухом грошових фондів, передують операціям, що перевіряються. Проводиться на стадії складання, розгляду і затвердження проєктів бюджетів, кошторисів, планів, договорів. Метою є попередження порушень фінансового

законодавства, тобто своєчасне попередження незаконного і нерационального використання грошових коштів та матеріальних ресурсів;

- поточний фінансовий контроль (оперативний) здійснюється в процесі здійснення фінансових і господарських операцій, пов'язаних з рухом грошових фондів. Цей контроль можна часто здійснюється повсякденно (постійно) задля виявлення допущених як на стадії планування, так і безпосередньо в ході проведення фінансово-господарської операції помилок і зловживань;

- подальший фінансовий контроль (подальший) проводиться після здійснення господарської або фінансової операції з використання грошових фондів або після закінчення певного звітного періоду (наприклад, фінансового року). Він характеризується поглибленим і всеосяжним підходом до вивчення фінансово-господарської діяльності контролюваного суб'єкта. Подальший фінансовий контроль реалізується при аналізі виконання планів і бюджетів, перевірці кошторисів, звітів і балансів, виявленні випадків незбереження майна шляхом поглибленого вивчення всіх сторін господарсько-фінансової діяльності. Саме всебічний характер його і додає часто цьому виду контролю комплексний характер, що деталізує підстави і мету руху як грошових коштів, так і пов'язаних з ними матеріальних, трудових, природних ресурсів.

2. Залежно від плановості:

- плановий. Цей фінансовий контроль передбачено в плані роботи контролюючого органу. Він може здійснюватися за сукупними показниками фінансово-господарської діяльності суб'єкта з певною періодичністю;

- позаплановий. Позаплановий фінансовий контроль не передбачений в планах роботи контролюючого органу і проводиться в суворо обумовлених законом випадках.

3. Залежно від періодичності (частоти) проведення:

- постійний (повсякденний);

- систематичний;

- епізодичний (здебільшого має разовий характер).

4. Залежно від форми проведення:

- обов'язковий (зовнішній). Цей контроль проводиться, коли у законодавстві міститься відповідна вимога або є рішення уповноваженого державного органу. Обов'язковий фінансовий контроль здійснюється державними чи муніципальними органам фінансового контролю;

- ініціативний (внутрішній). Він здійснюється за самостійною і добровільною ініціативою господарюючих суб'єктів, із можливим залученням аудиторів.

5. Залежно від суб'єкта, що здійснює контроль:

- державний. Цей контроль проводять державні органи наділені відповідними повноваженнями на здійснення контрольних дій (фіскальні органи, органи Державної аудиторської служби України, органи Державної казначейської служби України);

- муніципальний. Він проводиться органами місцевого самоврядування у сфері затвердження місцевого бюджету, його виконання і затвердження звіту про його виконання, дотримання фінансової дисципліни та.). Державний та муніципальний фінансовий контроль залежно від сфери дії буває: надвідомчий (міжвідомчий), внутрішньовідомчий і внутрішньогосподарський контроль;

– громадський, котрий здійснюється представниками громадськості на ініціативній (добровільній) та безкоштовній основі;

– аудиторський фінансовий контроль є незалежним професійним фінансовим контролем, здійснюваним аудиторами (фізичними особами) і аудиторськими фірмами.

6. Залежно від сфери фінансової діяльності, що перевіряється:

- бюджетний;
- податковий;
- валютний;
- банківський;
- страховий.

7. Залежно від джерела інформації розрізняють контроль:

– фактичний. Цей вид контролю полягає у вивченні фактичного (реального) стану об'єкта, що перевіряється. Здійснюється огляд, обмірювання в натурі, встановлення факту наявності грошових коштів і матеріальних ресурсів. Після чого здійснюється аналіз отриманої інформації та документів на предмет їх відповідності;

– документальний. Документальний фінансовий контроль є перевіркою і аналізом первинних документів, що містять відомості про рух грошових коштів (кошторисів, балансів, бухгалтерських і статистичних звітів тощо.). Перевірці можуть піддаватися технічні засоби які є носіями інформації.

4. Методи фінансового контролю

Методи фінансового контролю є способами і прийомами його проведення, здійснення контрольних заходів. Вони є досить різноманітними, а вибір конкретного методу контролю залежить від багатьох факторів, як-то вид контролюваного і контролюючого суб'єкта, об'єкту контролю, мети і задач контролю.

До основних методів фінансового контролю відносяться: інспектування, облік, аналіз, перевірку, фінансовий аудит, ревізію і фінансово-економічну експертизу, а також обстеження, інспекцію, спостереження. Процедури їх проведення прописані у відомчих методиках та правилах проведення контролю. Вони реалізуються в конкретних діях суб'єкта, що перевіряє. Методика фінансового контролю регулюється в основному процесуальними нормами.

1. Інспектування здійснюється органом державного фінансового контролю у формі ревізії та полягає у документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності підконтрольної установи, яка повинна забезпечувати виявлення наявних фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб. Результати ревізії викладаються в акті.

2. Облік передбачає контролюючі дії при постановці на облік зобов'язаних осіб та об'єктів, що лежать в основі числення грошових зобов'язань. Тобто, обліковуються:

- зобов'язані особи при включенні даних про них у відповідні реєстри, внесенні змін в облікову документацію;
- об'єкти (грошових коштів, матеріальних ресурсів), що лежать в основі виконання обов'язків, пов'язаних з рухом грошових фондів.

Облік не обмежується тільки реєстраційною роботою. Він також пов'язаний з аналітикою і створенням інформаційних баз.

3. Аналіз проводиться по періодичній або річній звітності, на підставі нього визначається рівень виконання плану, норм, фінансової дисципліни. При використанні аналітичних прийомів досліджуються головні фінансово-економічні показники діяльності контролюваного суб'єкта. Аналізуються дані з кошторисів, балансів і т. д., ліквідність бухгалтерських балансів, розрахунки і оцінка фінансових коефіцієнтів; фінансова стійкість, фінансова звітність. Підсумковими результатами аналізу є оцінка поточного стану контролюваного суб'єкта, ефективність і раціональність використання грошових фондів, ефективність використання матеріальних ресурсів та ін. Ефективний є використання такого фінансово-економічного прийому, як порівняння.

4. Перевірка. Є одноразовою контрольною дією, що полягає в зіставленні фактичних і документальних даних, за окремими напрямками фінансово-господарської діяльності суб'єкта. Перевіряється фінансово-господарська діяльність підприємства, установи, організації або її підрозділів і за результатами оформляються довідка або доповідна записка.

Порівнюються фактичні дані контролю з даними, відображеними в первинній документації. Для цього використовуються облікові, звітні документи для виявлення порушень фінансової дисципліни і усунення їх наслідків.

Можна виділити наступні підстави класифікації видів перевірок:

1) залежно від організаційної ознаки:

- планові перевірки (внесені в плани роботи контролюючого органу);
- позапланові перевірки (здійснювані поза планом, за наявності вагомих підстав).

2) залежно від підстави призначення:

- первинна;
- повторна (проводяться через деякий час після початкової (первинної) фінансової перевірки);
- додаткова (для з'ясування питань, які не ставилися на первинній перевірці, часто у зв'язку із тими обставинами, що знову виникли);

3) залежно від об'єму:

- повні (охоплює всі сторони фінансово-господарської діяльності);
- часткові (неповні) перевірки (в ході них перевіряються окремі сторони фінансово-господарської діяльності);
- комплексні перевірки (перевірці підлягає вельми широке коло взаємопов'язаних питань);
- тематичні (цільові) перевірки (охоплюють або окремих напрям діяльності суб'єкта, що перевіряється, або виділений тип операцій);

4) залежно від повноти обхвату:

- суцільні (фронтальні) перевірки (вивчаються абсолютно всі документи і облікові записи за позначений період часу);
- вибіркові перевірки (за окремими напрямками діяльності суб'єкта, якого перевіряють або його структурного підрозділу);

5) залежно від місця проведення:

- виїзні перевірки (здійснюються за місцем розташування об'єкта контролю);

– камеральні перевірки (проводяться за місцем розташування органу фінансового контролю);

б) залежно від характеру контрольованих показників:

– арифметичні перевірки (зводяться до оцінки правильності математичних розрахунків і таксувань);

– формальні перевірки (за якими здійснюється перевірка правильності оформлення документів, наприклад, з'ясовується достовірність підписів і печаток, наявність стирань і виправлень, правильність заповнення реквізитів);

7) залежно від характеру контролюючих суб'єктів:

– позавідомчі перевірки;

– відомчі перевірки.

5. Фінансовий аудит є незалежною формою контролю, який досліджує тільки питання, обумовлені в договорі з замовником.

Аудит – це перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів.

Аудит здійснюється незалежними особами (аудиторами), аудиторськими фірмами, які уповноважені суб'єктами господарювання на його проведення. Аудиторський контроль не підміняє державного фінансового контролю, а співпрацює з державними органами. Він може бути ініціативним (що проводиться за рішенням самого господарюючого суб'єкта) і обов'язковим, який передбачається Законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність».

Проведення аудиту є обов'язковим для:

1) підтвердження достовірності та повноти річної фінансової звітності і консолідованої фінансової звітності відкритих акціонерних товариств, підприємств-емітентів облігацій, професійних учасників ринку цінних паперів, фінансових установ та інших суб'єктів господарювання, звітність яких відповідно до законодавства України підлягає офіційному оприлюдненню, за винятком установ і організацій, що повністю утримуються за рахунок державного бюджету;

2) перевірки фінансового стану засновників банків, підприємств з іноземними інвестиціями, відкритих акціонерних товариств (крім фізичних осіб), страхових і холдингових компаній, інститутів спільного інвестування, довірчих товариств та інших фінансових посередників;

3) емітентів цінних паперів при отриманні ліцензії на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів.

Однак у будь-якому випадку аудиторська перевірка проводиться на підставі договору між аудитором (аудиторською фірмою) і замовником. У договорі на проведення аудиту і надання інших аудиторських послуг вказуються предмет і термін перевірки, обсяг аудиторських послуг, розмір і умови оплати, відповідальність сторін. Замовник має право вільного вибору аудитора (аудиторської фірми).

Аудиторський контроль це професійний незалежний фінансовий контроль. Під час його здійснення аудитори (аудиторські фірми) мають право:

– самостійно встановлювати форми і методи аудиту на основі чинного законодавства, чинних норм і стандартів, умов договору із замовником, професійних знань і досвіду;

– отримувати необхідні документи, що стосуються предмета перевірки і перебувають як у замовника, так і в третіх осіб;

– отримувати пояснення у письмовій або усній формі від керівництва і працівників замовника;

– перевіряти наявність майна, грошей, цінностей, вимагати від керівництва суб'єкта господарювання проведення контрольних оглядів, замірів виконаних робіт, визначення якості продукції, стосовно яких проводиться перевірка документів;

– залучати на договірних засадах до участі в перевірці фахівців різного профілю.

Результатом аудиторської перевірки є аудиторський звіт, що містить підтвердження або аргументовану відмову від підтвердження достовірності, повноти і відповідності законодавству бухгалтерської звітності замовника. Виконання договору на здійснення аудиту підтверджується актом приймання-передачі аудиторського висновку.

6. Ревізія. Це метод документального контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємств, установ, організацій, дотриманням законодавства з питань фінансів, достовірністю обліку і звітності; спосіб документального виявлення недочетів, розтрат, привласнень, інших зловживань.

Ревізія здійснюється спеціальними органами фінансового контролю і спрямована на виявлення фактів порушення законності, достовірності й доцільності. При ревізії проводиться вивчення і аналіз фінансово-господарської документації на предмет правильності ведення бухгалтерського обліку, збереження грошових коштів та матеріально-технічних ресурсів, своєчасності і повноти звітності.

Ревізія проводиться на підставі документа, підписаного керівником відповідного контролюючого органу. Стосовно класифікації ревізій відмітимо її ідентичність класифікації перевірок. Ревізії поділяються на: планові та позапланові; фактичні та документальні; комплексні та тематичні і т.д. Окремо відмітимо ревізію, що призначається за постановою органів слідства. За наслідками ревізії складається акт. В ході здійснення ревізії можуть складатися проміжні акти, спрямовані на усунення виявлених недоліків. При незгоді або за наявності заперечень по акту ревізії посадовці об'єкта перевірки прикладають свої заперечення і зауваження. Крім вказаного в акті ревізії, вказуються мета ревізії та основні результати ревізії, виявлені факти порушень, а також причини таких порушень, особи, винні в порушенні фінансової дисципліни, пропоновані заходи щодо усунення порушень і терміни їх здійснення. В акті також вказуються вживані до порушників заходи фінансової або адміністративної відповідальності.

7. Фінансово-економічна експертиза. Вона проводиться щодо певних фінансових документів і за її підсумками видається висновок. Прикладом є експертно-аналітична діяльність Рахункової палати котра проводить експертизу і робити висновки щодо проєктів: Державного бюджету України, законів та інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів України, загальнодержавних цільових програм, програм Кабінету Міністрів України й інших документів, що стосуються питань Державного бюджету та фінансів України.

8. Обстеження. Проводиться відносно конкретних сторін фінансової діяльності контрольованого суб'єкта. При обстеженні здійснюється діагностика фінансового стану підконтрольного суб'єкта та дослідження звітності, проводиться первинний аналіз дотримання фінансового законодавства, оцінка відповідності його діяльності статутним документам. В ході обстеження можуть застосовуватися опитування й анкетування з метою виявлення порушень фінансової дисципліни.

Під час обстеження здійснюється оглядовий аналіз фінансового і майнового стану контрольованого суб'єкта. У разі виявлення істотних недоліки в ході обстеження, це є підставою для проведення перевірки; якщо недоліків не виявлено або вони незначні, то все обмежується стадією обстеження. Все це наголошується у висновку за наслідками обстеження.

9. Спостереження це метод фінансового контролю, який має на меті загальне відстеження фінансової діяльності контрольованого суб'єкта. Воно є пасивним та безконтактним фінансовим контролем і зводиться до загального ознайомлення із станом фінансової діяльності бюджетної установи, підприємства, організації, відомства. Спостереження буває загальним та спеціальним.

10. Інвентаризація - це спосіб здійснення фінансового контролю, спрямований на співставлення документальних даних та розрахунків з наявними основними засобами, нематеріальними активами, товарно-матеріальними цінностями, грошовими коштами. Інвентаризація в обов'язковому порядку здійснюється у разі передачі майна державного підприємства в оренду, приватизації майна державного підприємства, зміні матеріально відповідальних осіб (на день приймання-передачі), при встановленні фактів крадіжок або зловживань, псування цінностей (на день виявлення таких фактів) та інших випадках.